
LITERARY FIGURE AS MAIN STRUCTURAL ELEMENT IN LITERARY WORK

Kemal Džemić

University of Novi Pazar, Republic of Serbia, kemaldzemic@hotmail.com

Ahmet Bihorac

University of Novi Pazar, Republic of Serbia, ahmed.bih61@gmail.com

Abstract: Subject of work is literary figure as main and central element of literary work. The characters are divided into major and minor in relation to the role and importance that their writer gives in his work. The main character in a work of literature is that person who is most associated interest writers and readers. Through the main character or hero, the writer tells us and our ideas, which means that it is not only the holder of actions and participant in it. Writers tend to show in his works character and the outside of literary characters which is especially the case with realistic works. The tendency of psychologizing and intellectualization recent European and world literature leads to the emergence of complex human personalities (literary characters) conditioned reflection of contemporary existential questions. The character is no longer just a participant or holder of actions in the literary work, but embodies and articulates the intellectual understanding of everything that is going to work. This figure becomes one of the possible views of the entire art world works in which is it. Readers identify themselves with the characters, sympathize, suffering, sometimes imitate and again return read book reviving remembrance.

Keywords: literary character, hero, character type, portrait, theory of literature, literary work.

KNJIŽEVNI LIK KAO CENTRALNI STRUKTURNI ELEMENT U KNJIŽEVNOM DJELU

Kemal Džemić

Univerzitet u Novom Pazaru, Republika Srbija, kemaldzemic@hotmail.com

Ahmet Bihorac

Univerzitet u Novom Pazaru, Republika Srbija, ahmed.bih61@gmail.com

Apstrakt: Predmet rada je književni lik kao osnovni i centralni elemenat književnog djela. Likove dijelimo na glavne i sporedne u odnosu na ulogu i značaj koje im pisac daje u djelu. Glavni lik u književnom djelu je onaj lik za koji je najjače vezano interesovanje pisca i čitalaca. Preko glavnog lika, odnosno junaka, pisac nam saopštava i svoje ideje, što znači da on nije samo nosilac radnje i učesnik u njoj. Pisci nastoje da u svojim djelima što potpunije prikažu karakter i spoljašnjost književnih likova, što je posebno slučaj sa realističkim djelima. Tendencija psihologizacije i intelektualizacije novije evropske i svjetske književnosti dovodi do pojave složenijih ljudskih ličnosti (književnih likova), uslovljenim promišljanjem savremenih egzistencijalnih pitanja. Lik nije više samo učesnik ili nosilac radnje u književnom djelu, već otjelovljuje i intelektualno artikuliše shvatanje svega onoga što se u djelu zbiva. Takav lik postaje jedan od mogućih pogleda na cjelokupan umjetnički svijet djela u kojem se nalazi. Čitaoci sepoistovjećuju sa likovima, saosjećaju, pate, ponekad ih oponašaju i nanovo se vraćaju pročitanoj knjizi oživljavajući sjećanje i pamćenje.

Ključne riječi: književni lik, junak, karakter tip, portret, teorija književnosti, književno djelo.

1. UVOD

Teoretičari književnosti se slažu da su svi strukturni elementi u književnom djelu u funkciji što boljeg ispoljavanja književnih likova, njihovih karakternih svojstava. Čitajući neko prozno djelo, epsku pjesmu ili spjev, čitaoci pažljivo pristupaju pamćenju fabule ne zbog same priče koja je hronološki povezana u jedinstvenu umjetničku cjelinu, nego uzimajući je kao sredstvo iskazivanja likova zbog kojih se djela čitaju, vole i pamte. U tom smislu što je bolje, sveobuhvatnije i vjernije osmišljen i iskazan u djelu, to će biti i čitačev estetički doživljaj snažniji i efektniji. Pisci nastoje da u svojim djelima što potpunije prikažu književne likove, što implicira i pravilno razumijevanje piščeve ideje zbog čega u krajnjoj instance uglavnom i nastaje književno djelo. Nerijetko se iza glavnog junaka u djelu krije i sam pisac, što će čitaoca u procesu razotkrivanja slojevitosti strukture samoga djela zaitrigirati i motivirati na pažljiv čitalački pristup umjetničkoj građi. Ma koliko fibula bila zanimljiva i uzbudljiva ona je ipak u sjenci lika i njena funkcionalnost se mjeri stepenom uspjehnosti oblikovanja lika. Servantes je pozajmio dobro poznatu priču o

Thirteenth International Scientific Conference
THE TEACHER OF THE FUTURE
25-28.5.2017, Budva, Montenegro

srednjovjekovnim vitezovima i napisao prvi značajan moderni roman sa upečatljivim psihologijom lika viteza Don Kihota.

Piščevo favorizovanje ljudskih duševnih stanja nad spoljašnjim zbivanjima u romanu je slučaj i u sentimentalističkoj prozi XVIII stoljeća, zatim u psihološkom romanu XX stoljeća s istom tendencijom i u postmodernoj prozi.

Lik kao dominantan strukturni element posebno u prozi implicirao je uobličavanje posebne romaneskne vrste romana lika ili karaktera. Takve razvijene karaktere imamo u Servantesovom *Don Kihotu*, zatim u romanima *Oliver Twist* I *David Koperfeld* Čarlsa Dikensa, *Lelejska gora* Mihaila Lalića, *Proces* Franca Kafke, *Derviš i smrt* Meše Selimovića itd.

2. UMJETNIČKO OBLIKOVANJE KNJIŽEVNOG LIKA U MODERNISTIČKOJ KNJIŽEVNOSTI

U modernističkoj književnosti skretanje piščevog interesovanja sa vanjskih zbivanja na unutrašnja stanja junaka je još izraženije. Otuda je i složenija i slojevitija sama struktura književnih djela, jer su i protagonisti radnje misleće egzistencije, intelektualci, čiji je duševni svijet odraz složenih društvenih okolnosti u kojima oni egzistiraju. Sjetimo se samo Mersoa, Vladimira i Estragona, Muota, Filipa Latinovića, Vukašina Katića, Šaćira, ugursuza Muzafera itd.

Postavljaju se pitanja u kakvom su odnosu likovi prema stvarnim, živim ljudima (ličnostima), te koliko su likovi u romanima ostvareni kao posebni subjekti.

Likovi mogu ličiti manje ili više na stvarne ljude. Likovi mogu predstavljati i određenu grupu, profesiju. U ovom slučaju radi se o književnom tipu, odnosno tipičnoj ličnosti. Lik je živ u umjetničkoj građi onoliko koliko je uvjerljivo i vjerno prikazan.

Likovi se izgrađuju procesom karakterizacije. Neki likovi se već na samom početku romana pojavljuju kao potpune, definisane ličnosti i takvi ostaju do kraja romana (statički lik), dok se neki likovi mijenjaju i na kraju su drugačiji nego na početku (dinamički lik).

Nije rijedak slučaj da se u procesu umjetničke transpozicije književnog lika u modernoj prozi piscu *otme* sasvim drugačije ishodište od početnog zamišljenog koncepta. Takav je slučaj sa Abdagićevim junakom intelektualcem Šaćirom u romanu *Feniks*, koji se mijenja i usložnjava u zavisnosti od situacije do situacije.

*Na početku priče u romanu Feniks pisac nam predstavlja mladog i učenog Šaćira kao junaka novog doba, koji je u sukobu sa starijim bratom Rušidefendijom, imućnim velikašem kome će novonastale okolnosti polahko brisati udoban položaj uglednog plemića u vrijeme turskog vladanja Poluostrvom i Glogovikom. Ova arhetipska netrpeljivost mlađeg učenog i progresivnog brata iznosi na vidjelo isfrustriranost i gnjev Rušidefendije čiji je povlašćeni položaj ozbiljno uzdrman novim vremenom i ideologijom kojoj pripada njegov mlađi brat Šaćir. Mlađi intelektualac Šaćir nije bio samo melanholični posvećenik čitanju i pisanju knjiga, već je dvaput podmetao lagum turskom paši u Glogovuiku, zbog čega je bio protjeran u daleki Jemen gdje je robijao. On se, dakle, još kao veoma mlad stavio na stranu pobunjenika protiv apsolutizma otomanskih plemića zagovarajući ideju slavenskoga bratstva. Zbog pripadnosti toj ideji biće proganjan, hapšen i osuđivan mlađi Šaćir, što će imati trajne posljedice na njegovu mladalačku sentimentalnu romantično-revolucionarnu prirodu. Čitav niz negativnih okolnosti snažno će uzdrmati melanholičnu prirodu Šaćirovu, koji od trezvenog i razboritog realiste koji zna šta hoće gubi na momente vezu sa realnošću i sanjari u meditativno-filozofskom promišljanju razočaran u ljude i ideale u koje je zaneseno i strastveno vjerovao.*⁴⁸

Šaćira je autor zamislio kao učenog intelektualca materijalistu, jugoslavenskog nacionalistu i turkomrseca koji zna šta želi, hoće i može. Vremenom on se transformiše u sumnjičavog intelektualca razočaranog u jugoslavenstvo i panslavizam, koji tone u okultizam i misticizam.

Simpatije i naklonosti čitalaca su obično vezane za junaka u književnom djelu, pogotovo kada je on nosilac pozitivnih karakternih svojstava (Ahmed Nurudin, Ćamil iz Smirne, Nikoletina Bursać, Mula Jusuf, Arif aga, Fata Avdagina, Anđelija, Marica, Hasanaginica itd.).

Pisci realisti detaljno prikazuju spoljašnjost lika dajući njegov izgled, hod, pokret tijela, opisuju njihovo odijevanje. Znači, svi oni detalji koji čine spoljašnjost lika (portret), pisci uzimaju kao važne elemente u procesu izgradnje njegove spoljašnje fizionomnosti. Preko portreta junaka mi ponekad možemo saznati mnogo podataka o vremenu u kome on živi, iz koje sredine potiče, kakvog je socijalnog porijekla (siromah, bogataš, intelektualac, prosjak).

⁴⁸ K. Džemić, Arhetip sukobljene braće u Abdagićevom romanu *Feniks*, časopis Univerzitetska misao, br. 16, Novi Pazar, 2017. str. 4.

Thirteenth International Scientific Conference
THE TEACHER OF THE FUTURE
25-28.5.2017, Budva, Montenegro

Za razliku od likova u romanima ,pripovijetkama, epskim pjesmama i epovima, likovi u dramskim djelima na sceni vidljivo manifestuju svoja unutrašnja duševna stanja. Tim postupkom se tajna ljudske duše jasno očituje na sceni o čemu je pisao Gete u eseju o Šekspiru:

*Ako je posao svjetskog duha da tajne skriva, prije čina, pa čak i poslije čina, priroda pjesnika je da tajne izbrblja i da nas načini svojim povjerenicima još prije čina ili bar u njegovom tijeku. Poročni silnik, dobronamjerni slabić, strasni zanesenjak, mirni promatrač-svi oni nose svoje srce u ruci, često i kad naizgled nije tako; svako je razgovoran i govorljiv. Ukratko, tajna se mora reći, pa maker je i kamenje govorilo.*⁴⁹

Dramski lik sam o sebi govori, sebe ispoljava u konfliktu sa drugim likovima, za razliku od lika u romanu o kome može pripovijedati pisac u trećem licu.

Na osnovu portreta junaka možemo i u nekoj mjeri saznati i neka njegova karakterna svojstva. Dobar primjer kada nam portret junaka slikovito predočava njegov socijalni status i karakter donekle, jeste Mitar junak prapovjetke *Prvi put s ocem na jutrenje* Laze Lazarevića. Njegov portret nam ilustrativno prikazuje da Mitar pripada građanskoj klasi u Srbiji po oslobođenju od Turaka, da je imućan i gord čovjek, kicoš (on nosi *džamadan od crvene kadife s nekoliko katova zlatna gajtana, čurče od zelene čoh, silaj išaran zlatom...*). Na portretu junaka vizuelno se mogu primijetiti i neka njegova duševna stanja. Osim spoljašnje fizionomnosti junak, (koji u književnom djelu predstavlja ljudsku ličnost), ima neka svoja individualna karakterna svojstva kojim se izdvaja od ostalih likova.

Karakter lika (junaka) podrazumijeva sva unutrašnja svojstva i stanja (osjećanja, misli, moral), sve njegove dobre i negativne crte. U svakodnevnom životu se pod pojmom karakter podrazumijevaju samo pozitivna čovjekova svojstva. Kada lik ili junak posjeduje neke zajedničke osobine karakteristične za određenu grupu ljudi onda on prerasta u tip (hvalisavi vojnici, škrti starci, tvrdica, intelektualci i sl.).

Likove dijelimo na glavne i sporedne u odnosu na ulogu i značaj koje im pisac daje u djelu. Glavni lik u književnom djelu je onaj lik za koji je najjače vezan interes pisca i čitalaca. Preko glavnog lika, odnosno junaka pisac nam saopštava i svoje ideje, što znači da on nije samo nosilac radnje i učesnik u njoj.

Ukoliko je junak nosilac pozitivnih moralnih osobina, posjeduje duševnu snagu i pamet, onda ga mi doživljavamo kao pozitivnog junaka. Ako lik ne posjeduje ove pozitivne karakteristike onda je on negativni junak, ili antiheroj.

Klasifikacijom književnog lika (junaka) bavio se i kanadski teoretičar književnosti Nortrop Frye, navodeći pet vrsta književnih junaka koje su karakteristične za pet osnovnih razvojnih tendencija u historiji evropske književnosti:

1. Ako je **po vrsti** iznad ostalih ljudi i njihove prirodne okoline onda je junak polubog i priča o njemu je zapravo mit;
2. Ako je **po stepenu** iznad ostalih ljudi i njihove prirodne okoline, onda je junak tipičan heroj narodnih priča, bajki i legendi, ali i nekih oblika pisane književnosti (srp. roman). Iako se pokazuje kao ljudsko biće junak se kreće u fantastičnom prostoru u kojima čini razna čudesa neprirodna u stvarnom svijetu;
3. Ako je **iznad ostalih ljudi**, ali **ne i iznad njihove prirodne okoline**, onda je junak tipičan heroj epske pjesme i tragedije. On posjeduje snagu, hrabrost, mudrost, izdržljivost koja je veća nego kod ostalih ljudi. On je idol ostalim ljudima ali je smrtni;
4. Ako **nije iznad drugih ljudi i njihove sredine**, onda je junak jedan od nas: on posjeduje obilježja koja srećemo u običnom realnom ljudskom životu. On je tipičan heroj realističke proze;
5. Ako je **ispod naših intelektualnih i uopće duhovnih sposobnosti**, junak pripada ironičkoj književnosti i tipičan je lik u komediji i satiri.

Tendencija psihologizacije i intelektualizacije novije evropske i svjetske književnosti dovodi do pojave složenijih ljudskih ličnosti (književnih likova) uslovljenim promišljanjem savremenih egzistencijalnih pitanja. Lik nije više samo učesnik ili nosilac radnje u književnom djelu, već otjelovljuje i intelektualno artikuliše shvatanje svega onoga što se u djelu zbiva. Takav lik postaje jedan od mogućih pogleda na cjelokupan umjetnički svijet djela u kojem se nalazi. U tom smislu Mihail Bahtin ističe: *Dostojevskom nije važno šta predstavlja njegov junak u svetu, već pre svega šta za njegovog junaka predstavlja svet, a šta on sam za samoga sebe (fusnota "problemi poetike Dostojevskog").*⁵⁰ On je u svojim istraživanjima 20-ih i 30-ih godina prošlog vijeka dokazao da veliki likovi iz romana nastavljaju svoju egzistenciju i poslije svog umjetničkog uobličavanja, pa su u stanju zavisno od kreacije određene epohe da se mijenjaju i usavršavaju.

⁴⁹ Z. Lešić, Teorija književnosti, Sarajevo, Sarajevo Publishik, 2005, str. 476.

⁵⁰ Rečnik književnih termina, Nolit, Beograd, str. 397.

Thirteenth International Scientific Conference
THE TEACHER OF THE FUTURE
25-28.5.2017, Budva, Montenegro

Iako je kroz ranija književna razdoblja književni lik u izvjesnom smislu imao psihološku i društvenu specifikaciju tek će u novijoj evropskoj književnosti individualna psihološka i društvena specifikacija postati razvijena i značajna u smislu da književni lik nema više samo ulogu pukog ilustratora neke opšte značajne teme, već *on poprima izraz piščeve zaokupljenosti nekim vidom individualne ljudske sudbine*. Ovako individualiziran lik je u nekom vidu suprotstavljenosti i sukoba sa društvom u kojem egzistira. Tenzija između pojedinačnog i općeg karakteristična je za predstavljanje čovjeka u novijoj evropskoj književnosti. Likovi koji predstavljaju savremenog čovjeka u književnom djelu kao oblici svijesti o samom sebi često postaju nosioci kompozicije u novijem romanu građenom na osnovama modernog umjetničkog postupka (tačka gledišta, tok svijesti, roman ideja).

*No bez obzira u kojoj meri je bio individualizovan ili intelektualno artikulisan prema delu u kojem se nalazi, lik je oduvek predstavljao osnovni način izražavanja složenosti ljudske ličnosti i prirode ljudskih odnosa u književnom delu. Kombinovanje monologa, dijaloga, radnje i opisa oduvek je omogućavalo posmatranje istog lika iz različitih uglova; dejstvo konteksta, podteksta, ili ironije oduvek je pružalo ogromne mogućnosti značenja u oblikovanju književnih likova; a u tom istom pravcu oduvek su delovali izražajnost i asocijativnost književnog jezika, određena metaforička, socijalna i psihološka, profesionalna i regionalna obeležja jezika kojim neki lik govori ili kojim se o njemu govori. Stoga je lik neraskidivo povezan s radnjom- osnovni vid konstitucije književnog značenja, a naročito u drami, epu i romanu.*⁵¹

Moderni umjetnički postupci u literaturi donijeće i nova literarna interesiranja krajem XIX i početkom XX stoljeća. Realizam i objektivni prikaz društvene stvarnosti zamijenije nova traganja i tematska područja, sa intelektualnijim i senzibilnijim odnosom pisca prema društvenoj stvarnosti.

Evropska proza je doživjela značajne promjene u XIX stoljeću u smislu modernizacije književnih postupaka kojima pribjegavaju pisci psihološkog romana čijim utemeljivačem se smatra Dostojevski. Roman u XX vijeku nastavlja sa tradicijom interesiranja pisaca za složena stanja junaka često zalazeći i sfere njegove podsvijesti. Iz psihološkog romana razvija se roman toka svijesti, odnosno subjektivni roman. Puni procvat ova vrsta romana doživjela je u romanu *Gospođa Dalovej* Virdžinije Vulf, prozi Marsela Prusta i Džemsa Džojlsa sa reprezentativnim romanom *Uliks*, dok će i Foknerov roman *Buka i bijes* ubrzo postati reprezentativan primjer ovog tipa romana u svjetskoj literaturi XX stoljeća.

Zainteresiranost modernih evropskih i svjetskih pisaca za opise unutrašnjih duševnih stanja svijesti i podsvijesti junaka metodološkim postupkom unutrašnjeg monologa i toka svijesti, svakako će se odraziti i na nove tendencije u južnoslavenskim književnostima XX stoljeća. Romanopisci u centar svog umjetničkog prikazivanja često stavljaju mislećeg čovjeka ili umjetnika, čiju individualizaciju postižu njegovom suprotstavljenosti naravi sredine iz koje potiče, koja ne razumije njegovu složenu misaonost i ideju koju nastoji ostvariti svojom misionarskom ulogom u društvu.

Reprezentativni južnoslavenski pisci ovakve proze Andrić, Selimović, Ćosić, Krleža, Abdagić i mnogi drugi kao Desnica npr., u svojoj modernoj prozi koja je usvojila evropske obrasce modernističke literature, često za svog junaka uzimaju **intelektualca**, mislećeg čovjeka, odnosno umjetnika kakav je slučaj sa Krležinim junacima umjetnicima Leoneom, Aurelom i Filipom Latinovićem.

Predmet izučavanja u ovom radu su Andrićevi intelektualci Ćamilendija, fra Petar, Selimovićevi Ahmet Šabo, student Ramiz i Seid bibliotekar, Ćosićev intelektualac Vukašin i pomenuti Krležin intelektualac slikar Filip Latinović, koji i pored svoje originalne intelektualne dimenzije i nepovoljnog položaja u društvu podsjećaju na sve misleće ljude kroz historijsko pamćenje

3. ZAKLJUČAK

Svi strukturni elementi u književnom djelu su podređeni iskazivanju književnih likova u djelu. Postoji više definicija književnog lika. Najjednostavnija definicija kaže da je književni lik ljudska ličnost oblikovana u književnoumjetničkom djelu. U književnom djelu postoji glavni lik (junak) i sporedni likovi. Junak je onaj lik koji dobije najizrazitiju emocionalnu obojenost i za koga su simpatije piščeve i čitačeve najizrazitije vezane. Lik se u književnom djelu ispoljava kroz proces karakterizacije. Unutrašnja svojstva lika predstavlja karakter, a spoljašnja svojstva portret lika. Tipizacijom dobijamo književne tipove koji predstavljaju određenu grupu ljudi. Neki likovi se već na samom početku romana pojavljuju kao potpune, definisane ličnosti i takve ostaju do kraja romana (statički lik), dok se neki likovi mijenjaju i na kraju su drugačiji nego na početku (dinamički lik). Kanadski teoretičar

⁵¹ *Rečnik književnih termina*, Nolit, Beograd, 1985. str.397.

Thirteenth International Scientific Conference
THE TEACHER OF THE FUTURE
25-28.5.2017, Budva, Montenegro

književnosti Nortrop Fraj, navodi pet vrsta književnih junaka koje su karakteristične za pet osnovnih razvojnih tendencija u istoriji evropske književnosti. Iz svega navedenog zaključujemo da je analiza književnih likova uzbudljiv i naučno izazovan proces, izuzetno značajan u smislu razumijevanja slojevite umjetničke strukture i svijeta ideja književnog djela.

LITERATURA

- [1] M.Bahtin, Autor i junak u estetskoj aktivnosti, Bratstvo-- jedinstvo, Novi Sad, 1991.
- [2] M.Bahtin, O romanu, Nolit, Beograd, 1985.
- [3] N.Fraj, Veliki kodeks, Biblija i književnost, Prosveta, Beograd, 1985.
- [4] S.Frojd, Uvod u psihoanalizu, Imperija knjiga, Kragujevac, 2010.
- [5] K.G.Jung, Arhetipovi i kolektivno nesvesno, Atos, Beograd, 2003.
- [6] K. Džemić, Arhetip sukobljene braće u Abdagićevom romanu Feniks, Novi Pazar, časopis Univerzitetska misao, 16, 1917.
- [7] Z.Lešić, Teorija književnosti, Sarajevo Publishing, Sarajevo, 2005.
- [8] Rečnik književnih termina, Nolit, Beograd, 1985.
- [9] M.Šamić, Kako nastaje naučno djelo, Svjetlost, Sarajevo, 1984.
- [10] M.Solar, Teorija književnosti, Školska knjiga, Zagreb, 1980.
- [11] M.Šutić, Književne teorije XX veka, Institut za književnost i umetnost, Beograd, 2004.
- [12] I.Tartalja, Teorija književnosti, Zavog za udžbenike, Beograd, 1997.
- [13] R.Velek, Kritički pojmovi, Vuk Karadžić, Beograd, 1966.